

Съвременни дилеми пред издръжката на Българската православна църква

Венета Кръстева

*Институт по социология при БАН,
секция „Социология на ценностите,
религиите и всекидневния живот”
тел. 9809086, e-mail: veneta_krust@abv.bg*

Резюме: Макар църквата да е свещено обединение на всички вярващи, тя се нуждае от материални средства за своето съществуване, които в условията на пазарна икономика нарастват все повече. Предмет на статията е начинът, по който Българската православна църква управлява своя стопански живот, и по-конкретно основните източници на приход за религиозната институция и проблемите, свързани с тях. Чрез проведено емпирично изследване се установяват двата най-големи източника на приход за църквата – продажбата на свещи и даване имоти под наем, и се анализират конкретни практики и примери от дейността на българските православни духовници по тяхното управление. В анализа се идентифицира комплекс от проблеми, произтичащи не толкова от външни фактори, колкото от действия или бездействие на членовете на Българската православна църква.

Ключови думи: Българска православна църква, стопанска дейност, пазарна икономика.

1. Увод

В модерния свят, в който живеем, църквата е част от институционалния ред в държавата. Но тя е по-специален вид институция. От една страна, тя трябва да се съобразява с нормативните рамки на Закона за вероизповеданията и правилата в собствения ѝ устав. От друга страна, Българската православна църква (БПЦ) се ръководи най-вече от вечните православни ценности и норми, предавани непроменени от векове насам и вярващите я приемат като Богочовешко учреждение, Тяло христово, свещено място, в което те могат да се докоснат до силите, с които са надарени светите хора.

Но въпреки свещените сили, с които е натоварена, и духовната мисия, която църквата изпълнява за вярващите тук на земята – да обединява хората и да им помага в пътя им към духовно усъвършенстване – тя се нуждае неизбежно от материални средства за своето съществуване. Именно управлението на финансовите средства, на притежаваните имоти и изобщо стопанската дейност на БПЦ е точката, в която се срещат църквата като Богочовешки организъм и носител на Божествената благодат и църквата като институция, действаща в свят със свои светски закони и норми, различни от църковните. В тази среща на духовно и светско се намират и средствата за физическото оцеляване на БПЦ като институция, които са предмет на изследване в тази статията. Целта е да се разгледа как Българската православна

църква се справя в условията на пазарна икономика, в която е поставена днес. Основните хипотези на изследването са:

1. Пазарната икономика и условията, които тя налага, принуждават православните духовници да пренебрегват някои основни за православието ценности, както и задължения, заложи в устава на БПЦ.
2. Ролята на свещениците е от изключително значение за начина, по който ще функционират православните храмове.
3. Една от основните причини за кризата в БПЦ по отношение на нейното финансово състояние трябва да се търси най-вече във вътрешни фактори.

За да се тестват поставените хипотези, се определят следните задачи:

1. Да се установят основните източници на приход за БПЦ.
2. Да се проследи начина, по който православните духовници управляват поверените им църковни поделения.
3. Да се разгледат основните проблеми, съпътстващи тези дейности, и начинът, по който те се отразяват върху цялостното финансово положение на БПЦ.

2. Методология на изследването

Информацията, която се използва, е събрана от авторово изследване. Основният метод за набиране на емпирична информация за изследването е дълбочинно интервю. Този метод е предпочетен заради възможността, която дава за навлизане в дълбочина и достигане до по-пълна и достоверна информация за изследвания феномен. Използван е полустандартизиран въпросник, тъй като чрез него

може много свободно и гъвкаво да се генерира мнението на всеки респондент. Основните теми, около които бяха очакванията за протичане на разговора, бяха предварително определени¹, но в голяма степен се дава свобода на участниците, като конкретният вариант на въпросите е прецизиран в хода на разказа на респондентите.

Използваният метод има и своите ограничения. Например, както всеки качествен метод, изследването не може да претендира за представителност на резултатите. Акцентът при качествените методи не е върху това, колко процента от интервюираните дават един и същ отговор, поради което не позволява да се направят подобни обобщения. Този метод дава възможност „всеки респондент да ни представи представата си за основния набор от конструкти, които ни интересуват, т.е. които изчерпват предмета на изследване“ [1, 2004, с. 146]. Набраната от това изследване информация не бива да се приема като единственото и общо правило за стопанския живот на Българската православна църква, защото е възможно да има други респонденти, които да дават различни от получените тук отговори.

По време на теренната работа са проведени 26 дълбочинни интервюта². За да бъде методологията максимално ефективна, са използвани два вида извадки – извадка от контрастни случаи и извадка за максимална разновидност. Източници на информация, които оформиха първия вид извадка, са лица, свързани с Българската православна църква. Едни от тях са свещеници от храмове в София и провинцията, като в провинцията те са разделени на свещеници от селски храм, от малък град и от областен град. Това е направено, за да бъдат обхванати различни

¹ Темите за дълбочинните интервюта могат да се видят в приложение 1.

² Основни характеристики за всеки един респондент са представени в приложение 2.

ята, които създават условията за живот в населените места в зависимост от тяхната големина, и да се открият различните страни на изследвания проблем. Освен с духовни лица се проведеха интервюта и със свещенослужители в съответните храмове – счетоводители, касиери, свещоподавачи, клисари и гомакин.

В типологията на респондентите е разговаряно и с представители от административния отдел на Светия синод, пряко свързани с начина на управление на финансите на БПЦ. Полезна информация като странични наблюдатели, но пряко свързани с религиозните институции, е получена и от експерти от дирекция „Вероизповедания“ към Министерския съвет, които поради служебните си задължения контактуват както със свещеници в страната и чужбина, така и с най-висшия клир на БПЦ. Те оформят извадката за максимална разновидност.

В допълнение към основния метод за набиране на емпирична информация е направено и проучване на официални документи на БПЦ и медийни материали.

3. Основни източници на приход за БПЦ

В устава на Българската православна църква [3, 1993] е записано, че тя се издържа от собствени приходи, които включват:

- 1) приноси, дарения, завещания и наследства;
- 2) имоти, стопанства и фондове;
- 3) църковни такси и глоби;
- 4) църковни свещи и други църковни производства;
- 5) църковни дажби;
- 6) църковно-фондови марки.

Резултатите от изследването показаха, че най-големите източници на приход са продажбата на свещи и други църковни стоки и даване на имоти под наем. Затова статията се фокусира върху тези два аспекта от изгръжката на религиозната институция и се обобщават проблемите, свързани с тях.

3.1. Продажба на свещи и други църковни стоки

Според член 213 от сега действащия устав на БПЦ единствено църковната свещоливница и църковните магазини гоставят и продават всички църковни вещи и принадлежности, нужни за енорийските храмове, манастирите, свещенослужителите и православните християни. Преди демократичните промени от 1989 г. правото на монопол върху производството на свещи е било гарантирано и от държавата. Но след навлизането на пазарните принципи на действие в страната тази гаранция отпада и принципът на монополност се налага само от вътрешноцърковните правила, залегнали в устава на БПЦ като задължение на всяко едно поделение на православната институция.

До 1992 г., когато се поставя началото на т.нар. разкол³ в БПЦ, единствено Синодалният комплекс в кв. Илиянци е произвеждал и разпространявал свещи и църковна утвар за поделенията на БПЦ в страната. От 1994 г. до 2004 г., когато Светият синод на БПЦ чрез помощта на правоохранителните органи успява да си върне отнетите от отцепилите се свещеници храмове и имоти, Синодалният комплекс се владее и управлява от т.нар. Альтернативен синод. През този период БПЦ е принудена да направи други три работилници – в Пловдивска, Неврокопска и Варненско-Преславска епархия, за да снабдява със свещи

³ Хронологията на разкола е погребно представена в http://www.pravoslavieto.com/docs/razkol_chronology.htm

храмовете в страната. Цената на продаваните свещи се определя централно от Светия синод и е задължителна за всеки храм. Всеки храм също е длъжен да закупува нужното му количество свещи от епархийския склад на съответната митрополия. Информацията, която бе получена от респондентите, показва, че производствената цена за 1 kg свещи е 2,50 лв, митрополията ги продава на храмовете по 28 лв., а след това храмът ги продава по 40 лв. Приходите от свещите се разпределят между храма, митрополията (където те отиват за формиране на фонд „Работна заплата“ и за епархийския бюджет) и по-малка част (4 %) отиват за Светия синод.

Очевидна е огромната разлика в производствената цена на свещите и цената, на която Върховното управление на БПЦ ги продава на своите поделения. Тази разлика според висшите духовници е израз на необходимостта от огромни средства, за да съществува⁴ религиозната институция.

Съществуването на църковномонополни стоки и задължаването от страна на Светия синод поделенията на БПЦ да закупуват свещи и други църковни стоки само от синодалните работилници рязко противоречи на пазарните условия, които поощряват конкурентните цени и изключват монополност. Това, което се наблюдава при проведената теренна работа, е, че притиснати от изискванията на пазарната икономика и от непрекъснато нарастващата нужда от средства, много от поделенията не спазват това свое задължение, не закупуват свещи само от епархийския склад и съответно не насочват от своите приходи към висшестоящата организация – Светия синод.

Това става възможно, тъй като количествата на продадените свещи и съответно при-

ходите от тях остават твърде неясни, защото „*няма контрол, никакъв контрол*“.

Епархиите са задължени всеки месец да изпращат отчети за продажбата на църковни стоки – свещи, тамян, фитилца, брикети, и им се забранява да задържат средствата от тези приходи. Въпреки тези изисквания от страна на Върховното управление на БПЦ, митрополията и другите поделения на БПЦ, които са задължени да правят такива отчисления, не ги спазват и задържат голяма част от тези приходи за ползване вътре в епархията. Това се потвърждава и от респондентите: „*Откакто станаха демократичните промени и разколът, отделни владици забравиха да изпращат субсидии и не можеш да ги накараш. Други пък дават минимални*“. Тези суми остават „*скрити за вътрешна консумация*“. Епархиите не представят разчети за сумите от продажбите си. По този начин не става ясно върху каква сума се изчислява процентът, който се внася в Светия синод, което позволява да не се отчисляват всички средства и да бъдат задържани за епархията. Но приходите от продажбата на свещи е един от основните източници на средства за Върховното управление на Българската православна църква, защото с него се осигуряват всички разходи за трудови възнаграждения на целия клир и на администрацията. Това показва, че Върховното управление, що се отнася до получаването на средства за издръжка, до голяма степен е в положение, зависимо от отчисленията, които ще направят епархиите.

Но проблемът с продажбата на свещи не е само в липсата на отчисления за Светия синод. Както бе посочено по-напред, днес църквата няма монопол върху производството на свещи, гарантиран от държавата. Това е един от основните удари, които понася религиозната институция, вследствие на властва-

⁴ Вж. „За да живее, на църквата ѝ трябвават 6 милиона“, в. „24 часа“ от 6 септември 2004 г.

щите пазарни условия на живот в страната. Често висши духовници изразяват мнението, че държавата трябва да върне монопола върху производството на свещи на БПЦ. Но според един от респондентите: „те трябваше да разберат, че по търговските закони, европейските, не може да има монопол върху едно производство“. След демократичните промени и особено след разкола в самата църква производство на свещи може да извършва всеки, който пожелае. Респондентите представят проблема по следния начин: „За свещите, ако не ни конкурират циганите, тук има ритуални бюра, които ни подяждат. Ние ги продаваме по 10 ст., а те по 5-6 ст. Те от София си купят един пакет по 3 лв., а ние на митрополията го плащаме по 28 лв. Ако ги няма тях, много пари ще има. Но никой не ги спира“. Ловчанският митрополит Гавраил съобщава, че „От продадените 1300 тона свещи през миналата година (2004 г. б.м.) само 150 тона са отишли за издръжка на Българската православна църква“⁵. Както разказва един от респондентите: „По времето на социализма до 89 г. основното приходно перо на Църквата беше от продажбата на свещи. Само Пловдивска епархия консумираше толкова свещи, че с приходите можеше да издържа всички служители на Светия синод, в това число и Синодалното издателство и Института. Сега не можеш да разбереш какво е. Един купува от едно място, друг от друго. Или купи фиктивно от митрополита 2 пакета и каже, че няма нужда от повече, а останалите купува от циганите и печели повече от тях, а другите ги отчита на 2 години веднъж“.

Тези примери показват всъщност, че липсата на контрол и отчетност на реално продадените количества свещи позволява на епархиите да закупуват свещи от други гостабичици, а не от църковните свещоливници. Един

от респондентите твърди следното: „Какво правят нашите владици – гърците ги дават по-евтино и са по-качествени техните и сега няма граници – хайде камионът там, докарат свещи и после дядо Максим вика нашите свещи не вървят. Е как ще вървят. Продавам това, което си ме задължил и него даже не продавам. Ако си ме задължил да продам 2 тона, продавам ги, но аз може да съм продал 6 през това време. Другите свещи откъде са“. Може да се каже, че православните духовници следват един от основните елементи на пазарната икономика – търсенето на конкурентна и по-ниска цена, за да могат да печелят повече. Това, разбира се, не би породило проблем, ако финансовото стопанство на самата църква се изгражда върху пазарни принципи. Но водещият принцип в БПЦ е идеята за съборност. По този начин се оказва, че чрез действията си, продукувани от пазарните условия, духовниците пренебрегват този принцип и лишават от средства Върховното управление и по-бедните епархии. Нещо повече, висши духовници от БПЦ правят предложение за нов начин на преразпределение на приходите в БПЦ. Идеята, лансирана от Неврокопския митрополит Натанаил⁶, е митрополията да формират приходите си сами, което изключва внасянето на процент от приходите им в сметките на Светия синод, които после да се преразпределят. И въпреки че това предложение не се е обсъждало на църковно-народен събор, негласно и без легални основи то се прилага именно чрез отказа на отделните епархии да внасят отчисления от приходите си.

3.2. Стопанисване на имоти

От интервютата става ясно, че отдаването на имоти (апартаменти, сгради) или

⁵ Вж. „Светият синод иска монопол върху свещите“ във в. „Стандарт“ от 24 август 2005 г.

⁶ Вж. „Самоиздръжката на епархиите пак скара родните владици“ във в. „Монитор“ от 19 юли 2005 г.

на обработваема земя под наем също е основен източник на приходи за храмовете и изобщо за издръжката на БПЦ. Въпреки че собствеността на тези имоти е на БПЦ като цяло, тяхното управление може да бъде на отделните храмове и техните църковни настоятелства, на митрополиите и на Светия синод. И въпреки че митрополит Натанаил напомня, че *„според свещените канони с имоти, собственост на църквата, в юридически смисъл нямаме право да се разпореждаме“*⁷, пак според него *„Имотите са на институцията БПЦ, а не на личности, заемащи дори отговорни постове в управленските структури на нейния вътрешен самостоятелен живот. Светия синод като върховно управление на Българската православна църква е длъжен, съгласно свещените църковни канони, а сега и закона да бди и пази това, което е посветено на Бога“*⁸. Тези думи показват, че православните духовници не само имат свобода на действие по отношение на стопанския живот на Църквата, но и според нейните канони са задължени да се грижат тя да преуспява.

БПЦ може да се определи като едър собственик на земя и недвижимо имущество в изключително атрактивни райони. В същото време обаче тя е и една от най-потайните институции. Изключително трудно се достига до сведения за притежаваните от нея имоти и за финансовото ѝ състояние. В дирекция „Вероизповедания“ към МС няма информация за това, какви имоти стопанисва БПЦ нито в Националния статистически институт.

Последната информация, която може да се открие в статистическите годишници, представена от БПЦ, е от 1994 г. В тях е посочено, че общо за страната има 3027 църкви и 164 манастира, без да са посочени притежаваните от тях земи. В статията във в. „Монитор“ от 23 август 2002 г. се твърди, че собственост на БПЦ преди 9 септември 1944 г.⁹ са били 329 436 дека хектара ниви, ливади, лозя и градини на стойност – 778 463 477 лева.

Тези данни не са потвърдени от представител на Светия синод, тъй като по думите на митрополит Йоанакий: *„Ние – владиците, не знаем за имотите в цялата страна, а някой друг знае?“*¹⁰

Самите свещеници, с които е разговаряно, твърдят, че *„БПЦ е единствената институция в България, която е с най-много сгради. Няма друга институция и то не само сгради, но и земя и ниви“*. Духовниците посочват също така: *„истина е, че БПЦ е богата – може би най-големият собственик в страната“*¹¹. В многобройни публикации се описват подробно и т.нар. най-атрактивни имоти, собственост на БПЦ. Става въпрос за притежаваните от Софийска митрополия сгради в центъра на столицата. От интервю за в. „24 часа“ на митрополит Натанаил, който е и председател на Върховния църковен съвет (ВЦС), занимаващ се със стопанските въпроси на БПЦ, може да се представят следните имоти, собственост на църквата: сградата на пл. „Св. Неделя“ 4 и сградата на Богословския факултет на пл. „Св. Неделя“ 19, в които се помещават многобройни офиси

⁷ Вж. „Тия, дето присвояват църковни имоти, не знаят какъв огън си вкарват в къщите“ във в. „24 часа“ от 28 август 2006 г.

⁸ Вж. „Неврокопският митрополит Натанаил: Църквата си иска всички имоти“ във в. „Монитор“ от 12 август 2003 г.

⁹ В изследването си „Българската православна църква и „народната демокрация“ (1944-1953)“ Калканджиева доказва, че посегателствата върху имотите и собствеността на БПЦ са започнали още по времето на Ал. Стамболийски (1919-1920), но кулминацията в подкопането на икономическите устои на църквата се достига при управлението на правителството на Отечествения фронт.

¹⁰ Вж. „Политически интереси пречат за решаването на спора“ във в. „Монитор“ от 23 август 2003 г.

¹¹ Отец Спас Михайлов, председател на храм „Св. Николай Нови“ през в. „Стандарт“ от 29.11.2005 г.

на фирми, както и ресторанти, имота на ул. „Ст. Караджа“ 8, 3 магазина на ул. „Ст. Караджа“, ул. „Хр. Ботев“ и бул. „Витошка“, склад в Духовната семинария. С това не се изчерпват имотите, които са под управлението на църквата, но те са едни от най-атрактивните. И въпреки централното им разположение, по думите на митрополит Натанаил, те носят „около 50-60 хил. евро на месец – крайно недостатъчно за издръжка на свещенството“¹².

Относно проблемите около имотното състояние на вероизповеданията в България с решение на Народното събрание от 27 март 2002 г. се създава Временна проучвателна комисия по религиозните въпроси. Една от поставените три задачи пред тази комисия е да се запознае и анализира отношенията, свързани с възстановяването на правото на собственост върху имоти на вероизповеданията и неправомерното им ползване. След обработка на информация, получена от БПЦ за възникнали проблеми във взаимоотношенията с държавните и общински власти в страната, както и сведения за имуществените проблеми на църквата, комисията стига до становището¹³, че реституционните закони не решават адекватно и реално възстановяването на собствеността на вероизповеданията и в частност на БПЦ. Експертите от комисията констатират, че невъзможността да се възстанови правото на собственост върху църковните имоти на основата на реституционното ни законодателство се дължи на факта, че то не отчита спецификата на БПЦ, а я приравнява на всички останали правоимащи субекти (физически и

юридически лица), които се ползват от този общ рег. Изключение от това правило прави само Католическата църква в България, за която през 1992 г. се приема специален Закон за възстановяване на собствеността върху конфискуваните недвижими и джвжими имоти, принадлежащи на Католическата църква в пределите на Република България. Посочват се и други конкретни проблеми, стоящи пред БПЦ, които възпрепятстват възстановяването на собствеността на БПЦ. Такива са например липсата на титул за собственост; унищожаването на източници с информация за църковна собственост; унищожените архиви на много от храмовете; липсата на формални, писмени документи за собствеността на църквата; отнемане на имоти от бившата комунистическа власт без правно основание и следователно без документи; разкольт в БПЦ от началото на 90-те години на миналия век също оказва негативно влияние върху стопанисването и управлението на имотите на църквата; ползване на църковни имоти от частни лица и т.н.

Сериозни проблеми произтичат и от това, че голяма част от църковните имоти са обявени за паметници на културата, което прави невъзможно тяхното възстановяване на собственика им – БПЦ¹⁴.

Но причината за проблемите около имотите на църквата не трябва да се търсят само във външни фактори, тъй като законът е предал инициативата в заинтересованите лица¹⁵, които в случая са църковните настоятелства и техните предстоятели (свещениците) или митрополитите. И когато те не проявят

¹² Вж. „Тия, дето присвояват църковни имоти, не знаят какъв огън си вкарват в къщите“ в. „24 часа“ от 28.8.2006.

¹³ Позоваване на заключителния доклад на Временната проучвателна комисия по религиозните въпроси от 02 декември 2002 г, адресиран до председателя на 39-ото НС.

¹⁴ Пример за такъв случай е спорът за собственост върху храма в Арбанаси: вж. „В Арбанаси спорят за божия храм“ във в. „24 часа“ от 9 ноември 2004 г.; „Царят Вади Абрашев от храма в Шипка“ във в. „24 часа“ от 20 ноември 2004 г.

¹⁵ Разпоредбата на чл. 29 от ЗСПЗЗ регламентира специален административен рег за възстановяване на правото на собственост на БПЦ и другите религиозни общности върху земеделски земи, според който отнети от Църквата

заинтересованост и не потърсят правото си върху отнетата собственост, имотите остават във владение на частни лица или сдружения, за което църквата не получава нищо. Според справка, предоставена на комисията от БПЦ, до 2002 г. невъзстановената обособена гражданска собственост и други имоти в регулация са 3190 декара, земеделски земи 14 830 декара, гори 75 489 декара и други имоти – солници, 113 броя.

От събраната информация се разбира, че манастирите са крупни собственици на обработваема земя и гори, които при добро управление могат да носят значими приходи за институцията. Основно значение за издръжката на храмовете имат свещениците, а в случая – игуменът и манастирският съвет. Колкото по-голяма инициатива проявява игуменът, толкова повече приходи ще има за манастира. Респондентите дават примери с един от българските манастири: *„защото игуменът някак си отвътре му идва търговията ли, усета към пазара ли. Той стопанисва имотите си, дал е някои от тях под наем, дал е горите си на горското и от горите изкарва дърва за огрев и т.н. Прави пари от земята, дава под аренда и иска същевременно жито. Дават му жито, продава го вътре житото варено. Всички продукти, които произвежда, една част продава. И от това прави икони. Събира пари, плаща на добри художници. Иконите вървят още по-скъпо, влезте в неговия магазин да видите. Ето един човек, който се самоиздържа, не търси пари от Синода, даже им налива“.*

Друг респондент също споделя *„всичко зависи от начина на управление, начина на менажиране. Зависи от манастирското ръковод-*

ство. Ако са по-амбициозни, го правят, като дойдат по-мързеливите, го ликвидират“. Но почти всички респонденти са единодушни в това, че дейността, която развиват днес манастирите не може да се сравни по мащаб с тази, която са имали преди 1944 г. Преди този период почти всеки манастир е имал богато стопанство. Така например: *„В Присовския манастир имаше дългорезница и се печелеше. В „Св. Николай Арбанаси“ имаше работилница за църковни принадлежности. В Соколския имаше работилница за тамян. Рилският манастир е имал навремето 80 воденици по реката. Мелели са брашно на цялата епархия, обработвали са 1200 декара земя“.* Това оставя чувство в респондентите, особено на тези от провинцията, че *„едно време църквата е била богата, но сега вече не“.* Активната стопанска дейност, която са развивали в миналото манастирите и изобщо БПЦ, показва, че липсата на такава днес не може да се обясни с пречки от страна на догматичните учения на православие-то, въпреки неговата мистичност.

Голяма част от респондентите споделят, че от огромно значение за начина не само на стопанисване на църковната собственост, но и на това, как ще се разпространява Словото Божие, имат самите духовници. Както сам един от свещениците констатира *„Колкото и да е богата църквата – ето, ако има в едно село храмът 30 декара земя, ако духовникът не е намерил най-хубавата употреба, ако не е потърсил, то няма резултат. Трябва да намериш онзи механизъм, който да носи най-много доходи. Не е лесно. Иска тичане, иска настояване да не се забуби интересът на църквата. Зависи от личностните качества на свещеника, иска се про-*

земи се възстановяват по искане на митрополиите или църковните настоятелства, освен ако след отнемането им са законно застроени със сгради, които нямат земеделско предназначение или с тях са оземлени граждани. В тези случаи на съответните организации се предоставя равносвоен имот от държавния или общинския поземлен фонд. При липса на такава земя собствениците се обезщетяват с поименни компенсационни бонове. Но размерът на дължимото обезщетение се изчислява по специална наредба, а не по пазарни цени.

фесионализъм. Трудно е, но църквата така е живяла от съществуването си и е оцеляла. Това означава, че дали ще бъде по-хубаво, или по-лошо зависи само от нас“. Самият устав на БПЦ поставя като едно от задълженията на свещениците и председателстваните от тях църковни настоятелства да се грижи „да увеличава средствата на храма“ (чл. 165, т. 2); да се снабдява за всички имуществва (движими и недвижими) с „нотариални актове, планове и скици и взема мерки да се пазят границите на полските недвижими имоти“ (чл. 165, т. 7); „грижи се за благолепието на храма и за доброто състояние и осигуряване на църковните имоти“ (чл. 165, т. 13). Уставът на БПЦ не само дава свобода за действие по отношение на стопанските въпроси, но и изисква от членовете на църквата те да се грижат за преуспяването ѝ и за доброто материално състояние на религиозната институция.

Въпреки това примерите за „абсолютна липса на активност“ не са малко: „ето цялото каре около „Св. Неделя“ е собственост на БПЦ – отдавано безразборно под наем. А само тия имоти, които са в центъра, ако се управляват, както трябва, и бъдат отдадени под наем, те могат да издържат всички 14 епархии“. За начина, по който се управляват въпросните имоти, говорят повечето респонденти. Дават се примери за отдаване под наем на ниски цени, противоречащи на всякаква пазарна логика; за опити на фирми да си присвоят църковна собственост поради давност; или просто за липсата на всякаква заинтересованост от страна на БПЦ за нейната собственост. Пример за последното е имот в софийски квартал, който по спомени на енорияши е бил собственост на БПЦ преди периода на национализацията през 1953 г. Въпреки многобройните писма и апели, които миряните отправят към епархийския съвет и Върховното управление на БПЦ тя да потърси това, което ѝ

е принадлежало и което всъщност би могло да ѝ помогне за изпълнение на нейната задача тук на земята, никой от духовниците не предприема каквито и да било действия за връщането на тази земя. Това бездействие не е оправдано от православните норми и ценности, а още повече – Влиза в противоречие с чл. 136 от устава на БПЦ, според който Върховният църковен съвет, който управлява всички общоцърковни и синодални имоти, капитали и фондове, трябва да „бди за доброто запазване, осигуряване и стопанисване на всички църковни имоти“.

Ясно е, че проблемът се състои не толкова в закостенялост на религиозните ценности, а в менажирането на притежаваната движима и недвижима собственост на БПЦ. Един от респондентите обобщава това положение така: „Сега владиците се занимават с всякакви щуротии и не са наясно със закони и със стопанска дейност. Нямаат юриконсулт. Наемат външни хора, които първа се учат кое е църковно, как трябва да се стопанисва и тем подобни. И по този начин се губи много, защото разни лица правят злоупотреби“. Така духовните лица се опитват да съвместяват едновременно духовните си задължения с тези на мениджъри на управляваната от тях енория или епархия. Това среща и критики: „не може един митрополит да се занимава със стопанската дейност. Нека наеме кадърен, не е нужно да бъде богослов. Да наеме икономист, който разбира от тия неща, да хване и двама юристи. За съжаление никой от ръководството на БПЦ не желае да коригира нещата“.

Примерите, които се посочват за управлението на имотите на БПЦ от страна на нейните духовници, показват, че тя по-скоро губи от тях, отколкото да печели приходи за своето съществуване. Проблемите произтичат не само от външни фактори, а най-вече от вътрешно бездействие и лошо управление.

4. Заключение

Разглеждайки основните източници на приход за БПЦ и основните проблеми, които ги съпътстват, се стига до заключението, че тези проблеми произтичат не толкова от външни фактори, колкото от вътрешни. Тук обаче се има предвид не толкова закъснението на религиозните ценности, а управлението на притежаваната джвжима и недвижима собственост на БПЦ.

При първия източник на приходи – продажбата на свещи и други църковни стоки, се открояват няколко съществени проблема. Това са отказ от отчисления, които поделенията на църквата са задължени да правят, отказ да се закупува цялото необходимо количество от църковната свещоливница, липса на контрол върху продадените количества свещи и т.н. Като възможност за разрешаване на тези проблеми могат да се направят следните препоръки към Върховното управление на БПЦ:

- Да се намали цената на свещите, изисквана от отделните поделения при закупуването им от синодалната свещоливница, което би довело до намаляване цената и за крайния потребител. Това до голяма степен би могло да разреши проблема с производителите извън църквата, които продават на по-ниски цени.
- Да се разреши на поделенията да купуват свещи и от други производители освен синодалната свещоливница, но да се увеличи процентът, който трябва да се внесе след това в епархията.
- Да се засили контролът върху действията на духовните лица относно изпълнението на задълженията им към стопанисвания от тях храм.

Относно стопанисването на имотите на БПЦ се откри, че все още съществуват много невъзстановени земи и сгради на реалния им собственик – БПЦ. Един от най-важните пробле-

ми с огромно значение за тежкото финансово положение, в което се намира Българската православна църква, е липсата на инициативност от страна на висшия църковен клир относно доброто управление на църквата като цяло. Самите епархии са твърде различни – има такива, които не разполагат с много средства, но има и такива, които притежават големи ресурси и имоти, носещи им значителни приходи. Това показва, че съществена роля за функционирането на БПЦ, за нейния материален просперитет има инициативността и активността на самите православни духовници. За да бъдат преодолени поне част от проблемите със стопанисването на имотите на БПЦ, от голямо значение би било:

- допитването и използването на мнението и препоръките на експерти по управление на имоти;
- подкрепянето на инициативността на отделни представители на БПЦ, когато тя би допринесла за подобряване финансовото положение на институцията;
- осъвременяването на основните членове в устава на БПЦ, засягащи нейната издръжка.

Препоръка може и трябва да се отправя не само към Висшето управление на православната институция у нас, но и към самите вярващи, които също са част от религиозното цяло. Те трябва активно да участват в управлението на техните енорийски църкви. Това участие може да се изразява както в закупуването на свещи и църковни стоки само от църковните магазини, така също и с експертни съвети, материална и/или физическа помощ за дейностите в храма.

Разбира се, с тези препоръки не се изчерпват възможностите за разрешаване на многобройните предизвикателства, пред които е изправена БПЦ в условията на пазарна икономика днес. Те могат да бъдат определени по-скоро като очертаващи

част от границите на проблемите и възможните идеи за тяхното разрешаване.

Представителите на БПЦ демонстрират разбиране, че има нужда от промяна, за което свидетелства инициативата за осъвременяване на устава на институцията, започнала на VI църковно-народен събор. За съжаление първите две сесии на събора не доведоха до очакваните резултати, а макар и приключила третата среща не дава яснота за това какво е променено в нормативния документ¹⁶. Засега последният събор на Българската православна църква може да се свърже повече с неразбирателство между делегатите, липса на информация за журналистите, опит за ограничаване участието на миряни в управлението на църквата и съзнателно отбягване на въпросите, отнасящи се до стопанския живот на институцията, отколкото с някакви конкретни решения, които биха довели до подобряване положението на Българската православна църква¹⁷. Остава надеждата, че промененият устав и продължаващите заседания на Светия синод ще имат за резултат решения и най-вече действия, които ще опровергаят посочените наблюдения. Най-важното условие за изпълнението на каквато и да е промяна е желание и добра воля от страна на митрополитите, които трябва да се водят единствено от християнските ценности за съборност и любов към ближния, а не от лични интереси.

Литература

1. Атанасов, А. и др., Емпиричното социологическо изследване на социалната действителност, Академично издателство „Марин Дринов“, С., 2004.
  2. Заключителен доклад на Временната проучвателна комисия по религиозните въпроси от 2 декември 2002 г., адресиран до председателя на 39-ото НС. Архив на НС.
  3. Устав на Българската православна църква, Синодално издателство, С., 1993.
- Медийни източници**
- В. „24 часа“, „За да живее, на църквата ѝ трябва да се даде 6 милиона“, 6 септември 2004.
- В. „Стандарт“, „Светият синод иска монопол върху свещите“, 24 август 2005.
- В. „Монитор“, „Самоизгръжката на епархиите пак скара родните владици“, 19 юли 2005.
- В. „24 часа“, „Тя, гето присвояват църковни имоти, не знаят какъв огън си вкарват в къщите“, 28 август 2006.
- В. „Монитор“, „Неврокопският митрополит Натанаил: Църквата си иска всички имоти“ 12 август 2003.
- В. „Монитор“, „Политически интереси пречат за решаването на спора“, 23 август 2003.
- В. „Стандарт“, „Отец Спас Михайлов, престоятел на храм „Св. Николай Нови“ 29 ноември 2005.
- В. „24 часа“, „В Арбанаси спорят за божия храм“, 9 ноември 2004.
- В. „24 часа“, „Царят Вади Абрашев от храма в Шунка“, 20 ноември 2004. **ИИ**

¹⁶ Новият устав ще бъде публикуван в „Църковен вестник“ месец след края на събора, т.е. средата на януари 2009 г.

¹⁷ Критични коментари на богослови, експерти по църковно право и миряни относно дейността и решенията на VI ЦНС могат да се прочетат в www.dveri.bg

Приложение 1

Таблица 1: Основни теми при провеждане на дълбочинни интервюта

Тема 1	Връзка между държава и църква – получавана субсидия
Тема 2	Източници на приход за БПЦ
Тема 3	Финансово и имуществено състояние на БПЦ
Тема 4	Управление на финансите и имуществото на БПЦ
Тема 5	Формиране на цените на ЦМС и на свещеническите заплати
Тема 6	Свобода на действие за свещениците в отделните храмове
Тема 7	Стопански отношения между поделенията на БПЦ
Тема 8	Стопански отношения на БПЦ с външни за нея лица
Тема 9	Гъвкавост при вземането на решения относно стопанския живот на БПЦ
Тема 10	Отчетност и контрол по стопанските въпроси в БПЦ

Приложение 2

Таблица на респондентите

Номер на интервю	Статут	Институция	Населено място
1	Началник отдел	Светия синод на БПЦ	Столица
2	Служител в отдел	Светия синод на БПЦ	Столица
3	Счетоводител	Светия синод на БПЦ	Столица
4	Свещеник	Православен църковен храм	Столица
5	Свещеник	Православен църковен храм	Столица
6	Свещеник	Православен църковен храм	Столица
7	Свещеник	Православен църковен храм	Столица
8	Свещеник	Православен църковен храм	Столица
9	Свещеник	Православен църковен храм	Столица
10	Свещеник	Православен църковен храм	Областен град
11	Свещеник	Православен църковен храм	Малък град
12	Свещеник	Православен църковен храм	Малък град
13	Свещеник	Православен църковен храм	Село
14	Свещеник	Православен църковен храм	Село
15	Монах	Манастир	-
16	Счетоводител	Православен църковен храм	Столица
17	Счетоводител	Православен църковен храм	Столица
18	Домакин	Православен църковен храм	Столица
19	Клисарка	Православен църковен храм	Столица
20	Клисарка	Православен църковен храм	Столица
21	Клисарка	Православен църковен храм	Столица
22	Продавач на свещи	Православен църковен храм	Столица
23	Член на настоятелство	Православен църковен храм	Малък град
24	Директор (бивш)	Дирекция „Вероизповедания“ към Министерския съвет	Столица
25	Главен експерт	Дирекция „Вероизповедания“ към Министерския съвет	Столица
26	Експерт	Дирекция „Вероизповедания“ към Министерския съвет	Столица